

TESI DOCTORAL

***LA RESPONSABILITAT SOCIAL DE L'EMPRESA A
LES PIMES DE CATALUNYA. ANÀLISI DEL
DISCURS EMPRESARIAL***

PROGRAMA DE DOCTORAT DE SOCIOLOGIA

Bienni 2003-2005

Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de
les Ciències Socials

FACULTAT DE CIÈNCIES ECONÒMIQUES I EMPRESARIALS

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Doctorand:
Director de tesi:

David Murillo Bonvehí
PhD Prof. Félix Ovejero Lucas

1. PRESENTACIÓ	3
2. INTRODUCCIÓ	5
• Comentaris inicials i objectius plantejats	5
• Preguntes d'investigació i unitat d'anàlisi.....	8
• Justificació de l'estudi i interès de la recerca	9
3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ I MARC TEÒRIC	12
• Definició, autors i teories sobre la RSE.....	12
• Pautes explicatives de la responsabilitat social a les Pimes	14
4. METODOLOGIA DE TREBALL	16
• Aproximacions metodològiques emprades.....	16
• Seqüència de recerques desenvolupades	17
5. PUBLICACIONS	21
5.1. LA RSE. PORQUÉ, CÓMO Y HACIA DONDE.....	23
5.2. LA RSE EN LAS PYMES	38
5.3. SMEs AND CSR: AN APPROACH TO CSR IN THEIR OWN WORDS	55
5.4. PUSHING FORWARD SME'S CSR THROUGH A NETWORK: AN ACCOUNT FROM THE CATALAN MODEL	88
5.5. MEASURING CSR IN SMEs THROUGH A PUBLIC-PRIVATE INITIATIVE.	110
6. RESULTATS OBTINGUTS I PRINCIPALS CONCLUSIONS	142
• Interiorització i abast del concepte en les pimes	142
• Modelització del discurs de la RSE per part del seu entorn	145
• Evolució prevista de la conceptualització de la RSE en les pimes.....	150
7. CONSIDERACIONS ESPECÍFIQUES: LIMITACIONS D'AQUESTA TESI I FUTURES RECERQUES	153
8. REFERÈNCIES	157

1. PRESENTACIÓ

Por más egoísta que se pueda suponer al hombre, existen evidentemente en su naturaleza algunos principios que le hacen interesarse por la suerte de los otros, y hacen que la felicidad de éstos le resulte necesaria.

Adam Smith. *Teoría de los sentimientos morales*. 1759. V.1.1

Una parte de este fraude es consecuencia de la economía tradicional y la manera en que ésta se enseña, otra tiene origen en concepciones rituales de la vida económica.

John Kenneth Galbraith. *La economía del fraude inocente*. 2004. Cap.1

El món de l'empresa, fins fa no pas gaire, no havia disposat d'un concepte que englobés l'estudi de l'impacte d'aquestes organitzacions en el seu entorn. O, si aquest terme existia, difícilment havia conseguit travessar els gruixuts murs de l'acadèmia per fondre's amb el lèxic que, més enllà, directius, empresaris i individus en general utilitzen. Avui, aquest concepte, popularitzat per mitjans de comunicació però encara poc conegut pel seu abast i implicacions es diu *responsabilitat social corporativa* o *de l'empresa*. Un terme que s'ha traduït en forma de convenis, resolucions, comunicats, taules de negociació, assignatures universitàries, departaments d'empresa i, fins i tot, direccions generals dins l'organigrama de les administracions públiques. Acadèmics, empresaris i governants en parlen, financien el seu estudi o en fan publicacions, però l'entrellat del seu marc de significacions encara està lluny de ser interioritzat i, sobretot, comprès.

Per aprofundir en la comprensió d'aquesta responsabilitat social, la tesi que aquí es presenta, resultat d'un conjunt de publicacions acadèmiques, pretèn donar llum a un apartat específic d'aquest debat: com es construeix, qui intervé i quin abast hom li pretèn donar al discurs de la responsabilitat social fet en i per a les petites i mitjanes empreses de Catalunya. Organitzacions empresarials, majoritàries en el territori que, com s'explica, a diferència de les grans corporacions, tot sovint esdevenen subjectes passius de la construcció

d'una particular visió sobre quina és la responsabilitat de l'empresa cap a la societat o el medi ambient.

Tanmateix, la tesi que aquí es presenta, té un altre objectiu implícit. D'una banda, reflexionar sobre les implicacions del discurs que fan empresaris i directius de la RSE: com entenen el que hauria de considerar-se una conducta empresarial responsable i quines traduccions pràctiques caldria fer-ne en la seva activitat de gestió. Igualment, però en sentit invers, ajudar a comprendre des d'una perspectiva sociològica, quin és el pes que té la societat, definida per agents i individus alhora d'influir en una particular concepció de la responsabilitat social de les empreses¹.

Per tancar aquest apartat de presentació, no vull deixar d'expressar el meu agraïment cap a dues persones que han ajudat de manera decisiva a que aquest text pogués veure la llum. Per una banda, a la meva àvia Maria Drets Casanovas qui, sense saber-ho, va decidir contribuir a que un dia pogués fer els primers treballs del que més tard seria aquesta tesi. Per altra banda, a un professor i amic, massa modest com per voler veure el seu nom escrit aquí, el qual abans de conèixe'ns va accedir a rebre'm al seu despatx, va dir que no li interessava gaire el que estava fent però que volia compartir amb mi un projecte del qual jo en sóc acadèmicament, en gran part, el seu resultat.

¹ Una sentència particularment pertinent referida a la interrelació entre ciència i ètica (empresarial o no) és la que Weber (2002, 208) posa en veu de Tolstoi: "*La ciencia carece de sentido puesto que no tiene respuesta para las únicas cuestiones que nos importan, las de qué debemos hacer y cómo debemos vivir*". Contra aquesta percepció es construeix aquesta tesi.

2. INTRODUCCIÓ

- Comentaris inicials i objectius plantejats

Els darrers anys, la responsabilitat social de l'empresa (RSE) ha passat a ocupar un lloc preeminent en les agendes econòmica, política i social². Des de l'agenda econòmica, per motius diversos i amb propòsits ben segur qüestionables, la RSE no és tant un concepte metafísic com una realitat econòmica a gestionar. Podem trobar el concepte RSE camuflat darrere el terme reputació, relacions institucionals, gestió del risc o fins i tot amagat en un protocol dins el departament de recursos humans. Particularment per al cas de les grans empreses transnacionals que creixen i es modulen organitzativament amb el pas del temps, la RSE com a tal entre d'altres factors els serveix per observar-se a elles mateixes, per referenciar-se i posicionar-se en el seu marc de competència sectorial. En qualsevol cas la RSE, si més no per a les empreses de gran dimensió, és una realitat inqüestionable i sobretot una realitat per gestionar.

Des del punt de vista polític o institucional, la RSE ha pres darrerament una notorietat evident. La RSE ha estat introduïda en lleis orgàniques de la importància del nou Estatut d'Autonomia de Catalunya del 2006, en l'acord per la Competitivitat signat per agents socials, patronals i administració l'any 2005 i més darrerament en el projecte de llei de reforma de la Seguretat Social, o en la constitució de la Subcomissió d'Experts en RSE del Congrés dels Diputats. Tot plegat al marge de la seva realitat encara difusa, de la seva definició poc o gens precisa. Aparentment, assumint la perspectiva de RSE basada en la voluntarietat de les empreses, tal i com defineix la Comissió Europea (2001). Primer es crea la cosa i, més endavant, sembla ser, se la dotarà de contingut. En qualsevol cas, des del punt de vista institucional o polític, tampoc seria qüestionable negar l'existència del concepte.

² Gran part d'aquesta introducció pot trobar-se acotada i contextualitzada en detall en el primer dels articles que formen part del compendi de publicacions

Pel que fa a l'agenda social, podem observar una munió d'iniciatives que aspiren a dotar de contingut, a precisar aquesta realitat etèria de la RSE. Des de les actuacions desenvolupades per tal de donar entitat i pes específic a la inversió amb criteris ètics fins al fenomen de la banca ètica (tot sovint impulsada per agents socials) o als acords que, en els marcs de negociació dels pactes sectorials, s'arriben entre empresaris i representants sindicals. En tots aquests àmbits, la RSE està sobre la taula. Aquí caldria igualment incloure les iniciatives promogudes per universitats i escoles de negoci per ampliar l'oferta educativa en aquest camp, les empreses consultores dedicades a oferir eines per gestionar la RSE o els programes específics que entitats de tota mena duen, sovint amb finançament públic, per tal d'acotar o tangibilitzar un apartat o altre de la RSE.

Dins el procés accelerat que ha envoltat el desenvolupament de la RSE en els darrers anys, un dels trets més significatius, particularment interessant per al propòsit d'aquesta tesi, ha estat l'ampliació del focus de la RSE, per tal que aquesta no quedés reduïda a una qüestió pròpia de grans empreses cotitzades en borsa i abastés també les petites i mitjanes empreses (pimes). En aquest context, el focus d'atenció cap a la RSE per part dels mitjans de comunicació i, específicament, per part dels governs i de les administracions públiques, si bé no s'ha desplaçat de les grans empreses a les pimes, com a mínim sí que ha començat a ampliar el seu espectre per tal de donar cabuda a aquest importantíssim segment del teixit empresarial.

Que fins ara l'agent principal a auscultar hagin estat les grans empreses no ens pot estranyar. En primer lloc perquè el seu poder econòmic tot sovint s'ha traduït en importants derivades polítiques que entre d'altres coses han permès configurar veritables ordres socials. Ben igualment, perquè els darrers escàndols de la crisi borsària de finals del 2001 van fer entendre els governs que no hi n'hi havia prou amb el lliure mercat per tal de prevenir daltabaixos financers d'importantíssimes conseqüències per al conjunt de la ciutadania³. Per últim, perquè els mateixos mecanismes de supervisió dels mercats de

³ En un darrer article vaig tractar d'exposar les actuacions que van permetre Enron escalar fins al *top ten* de les empreses mundials per ingressos per després caure de manera estrepitosa víctima d'una cadena de fraus que feia responsables múltiples agents socials i polítics dels Estats Units: "Enron, Responsabilitat i Acadèmia". Revista Idees (2005): 27: 38-50. Barcelona: Centre d'Estudis Contemporanis.

valors ens han fet parar atenció en la importància de l'autoregulació de les empreses allà on la legislació té difícil arribar-hi.

En aquest estat de coses i des d'una perspectiva europea, en els últims anys, tant les darreres comunicacions publicades per la Comissió Europea (EC, 2001, 2002, 2006, 2007a, 2007b) referides a la RSE com el nombre creixent d'iniciatives desenvolupades per les administracions autonòmiques o els ens locals —i val a dir que amb una implicació creixent de sindicats, patronals i altres agents— mostren que hi ha un interès real per fer avançar la pràctica de la RSE també entre les petites i mitjanes empreses (pimes) del territori. Aquest interès es concreta en iniciatives ben diverses que han permès l'impuls de guardons de RSE, la redacció d'indicadors de mesurament de la RSE adaptats a la realitat específica de les pimes, l'estudi de percepcions entre els directius d'empresa o la revisió dels contractes públics a partir de criteris socials i medi ambientals, per esmentar només uns pocs exemples.

En aquest context, la present tesi pretén ajudar a cobrir un significatiu buit en el coneixement de què representa la responsabilitat social per a un conjunt majoritari d'empreses. Organitzacions que per ser d'una dimensió més reduïda, inicialment van quedar allunyades d'aquesta primera onada d'atenció que s'adreçava cap a les grans empreses transnacionals. Amb aquest propòsit, el plantejament que es fa és el de contribuir a cobrir la desproporció d'estudis que encara hi ha en relació al coneixement de la realitat de la RSE entre les grans empreses i les petites i mitjanes, alhora que es vol contribuir a generar un punt de partida per a futurs estudis sobre la RSE en empreses d'aquesta dimensió.

És oportú esmentar aquí que l'estudi de la RSE parteix d'un compendi d'aproximacions realitzades des de disciplines diferents, principalment des del *management* i l'ètica aplicada, però també des de la sociologia i l'etnografia de l'empresa, o la filosofia moral i política. Per tot plegat, se l'acostuma a emmarcar, en tant que disciplina, en la branca d'ètica empresarial o de governança d'empreses, lligada de manera imperativa a altres branques del coneixement. Prenent en consideració, doncs, aquestes diferents aproximacions i centrant-nos sobretot en la mirada que analitza les empreses des del seu marc relacional, la present tesi vol comprendre el significat i el contingut de la RSE des de la perspectiva de l'empresari de petita i mitjana

empresa així com els reptes i oportunitats que es poden albirar per a una més gran difusió del concepte en el nostre model empresarial.

- Preguntes d'investigació i unitat d'anàlisi

L'estudi que es desenvolupa a continuació parteix d'una pregunta primera: ¿Com entenen els empresaris de petites i mitjanes empreses el concepte de RSE? I es desenvolupa en una de secundària ¿quins elements han de considerar-se, des d'una perspectiva de política pública, com elements d'èxit per contribuir a l'arrelament de la RSE en les pimes?

La hipòtesi central de partida és que la RSE pren una significació diferent per a les petites i mitjanes empreses, respecte les de més gran dimensió. Com a subhipòtesis, l'estudi assumeix per una banda la distinció clàssica entre pime i gran empresa però entén que la RSE presenta diferències de percepció que també caldria analitzar entre micro, petites i mitjanes empreses, així com les que es deriven de la influència d'altres variables com per exemple el sector o l'emplaçament de l'empresa dins la cadena de producció. Segonament, parteix de l'assumpció que la RSE, entesa pels mitjans de comunicació com a patró ètic contra el qual les empreses es mesuren, no és tant un indicador *moral* de conducta empresarial com un univers de significacions elaborat bàsicament des del món acadèmic i mitjançant el qual s'introdueixen conceptes anteriorment vinculats a l'ètica empresarial o *business ethics*.

Els objectius de recerca que es plantegen han estat, doncs, els següents:

- a) conèixer què entenen les pimes catalanes, personalitzades en els seus empresaris, per RSE. Contribuir a conèixer com tangibilitzen aquesta RSE en el seu marc d'operacions i quin és l'espai de significacions al voltant del concepte.
- b) emmarcar el progrés del concepte de la RSE amb els esforços fets per diferents administracions públiques per tal de donar a conèixer el concepte en el teixit empresarial.

- c) plantejar quina pot ser l'evolució futura de la RSE en les pimes, des de la perspectiva del petits i mitjans empresaris de diferents sectors. En conseqüència, explorar quins són els condicionals relacionals de la petita i mitjana empresa que poden convertir-se en elements d'èxit o fracàs de la RSE en les pimes.

La unitat d'anàlisi han estat empresaris i gerents de petites i mitjanes empreses (pimes) de Catalunya. Pimes que s'acollien a la definició donada per la Comissió Europea⁴: companyies que donen ocupació directa a menys de 250 persones, amb un ingrés anual que no supera el 50 milions d'euros i amb un balanç anual inferior a 43 milions d'euros. A aquests requisits, per a la recerca que es el fonament d'aquesta tesi, s'hi ha inclòs un requisit afegit que és el de no superar en més del 25% el capital social de l'empresa en mans d'empreses que no compleixin els requisits anteriors. Aquest criteri afegit rep la seva significació en la voluntat de garantir la independència i la llibertat d'actuació dels empresaris i gerents al marge d'imposicions per part d'hipotètiques empreses matrius⁵ i ens permet assumir que l'anàlisi del concepte és desenvolupa sobre agents que compten amb una llibertat d'actuació i d'interpretació suficient.

- Justificació de l'estudi i interès de la recerca

Les Pimes, tal i com vénen definides per la Comissió Europea⁶, són actualment el gruix de l'esforç productiu de l'economia del nostre territori. Dit d'una altra manera, són l'empresa típica catalana: representen el 99% de les empreses de Catalunya, donen feina a un 75% de l'ocupació i generen un 59% del valor afegit produït (Pimec, 2004). Les pimes representen, doncs, un segment clau tant econòmic com alhora de fer avançar, des d'una perspectiva institucional o política, la Responsabilitat Social de l'empresa (RSE) en el territori.

⁴ EU Recommendation. Document C [2003] 1442)

⁵ Aquest és un criteri de delimitació utilitzat per exemple en l'anuari de la Pime catalana (2006) fet per la patronal de la petita i mitjana empresa Pimec i que evita considerar empreses petites que poden ser simples filials d'empreses transnacionals. Si és important crear una línia de demarcació entre grans empreses i pimes, és doncs fonamental tenir present el criteri de propietat efectiva del capital social de la companyia.

⁶ http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/sme_definition/index_en.htm

Actualment, existeixen a Catalunya diferents elements que condicionen l'aproximació d'empreses, agents socials i l'administració cap a la RSE. Seguint la literatura existent podem observar:

- que existeix interès per part de l'administració, l'acadèmia, els agents sindicals, les ONGs, i l'opinió pública en general cap a la RSE. Interès que encara no és extensiu al gruix de les empreses del país però sí a una part significativa;
- que igualment algunes empreses i grups empresarials es mostren predisposats a explorar les possibilitats de la RSE en nous marcs competitiu i en fan d'ella un element bàsic per al seu posicionament en el mercat
- també que existeix discrepància al voltant del concepte mateix de la RSE i el seu àmbit d'aplicació; essent fonamentalment un concepte que ha tingut arrelament abans en el món acadèmic i polític que no pas en l'empresarial;
- que existeix tanmateix voluntat d'avançar també des de la vessant empresarial en la clarificació del que és RSE i com aquesta es pot encabir en les pràctiques i discursos habituals de l'empresa. Tot i que es palesa encara poca concreció al marge del discurs d'intencions;
- i, per últim, que falta coneixement i notorietat de les iniciatives desenvolupades individualment per part de les mateixes empreses en aquest terreny. Iniciatives que, també des de la perspectiva de la pime, ens permeten construir una primera definició del terme i el seu abast en les pràctiques que l'empresa pot dur a terme en aquest sentit.

Fins ara, doncs, es pot dir que hi ha predisposició i interès, particularment en el camp acadèmic i polític, per tal d'explorar quin és el significat i abast de la RSE per al conjunt d'empreses i d'una manera especial per aquelles que formen el teixit econòmic majoritari. Un teixit tan representatiu de l'economia de Catalunya com genèricament desconegut pel que fa a les possibilitats d'aplicació i anàlisi de la seva responsabilitat social.

Des del punt de vista de les polítiques públiques de RSE, la pregunta de com poder vincular a les pimes del territori, no només les grans empreses, en un compromís social i medi ambiental amb les comunitats on operen, a la llum de les darreres iniciatives desenvolupades, continua tenint ple sentit. Així, el darrer comunicat de la Comissió Europea (2006) explicita l'interès de comprometre el gruix de les empreses del territori amb els criteris de sostenibilitat tant econòmica com social. Igualment, tant els diferents governs autonòmics com el govern central amb la creació del subcomitè d'experts en RSE del Congrés de Diputats avalen aquesta necessitat compromentent-hi esforços i finançament. Per la banda acadèmica, tant les principals escoles de negoci del país com les xarxes europees de coneixement centrades en aquesta àrea (*European Academy of Business in Society* i *European Business Ethics Network*) avalen i financen recerques en aquest sentit.

En un sentit directament vinculat a aquesta recerca, tal i com es comenta i desenvolupa més endavant, aquesta tesi és en part el resultat d'un projecte de recerca que ha trobat l'impuls econòmic en la Generalitat de Catalunya (que hi ha aportat fons provinents de quatre Conselleries), la Diputació de Barcelona (que també participa i finança aquesta recerca) i on hi han participat dos sindicats (CCOO i UGT) i dues patronals de pimes (PIMEC i CECOT). La implicació econòmica i la participació de tots ells han possibilitat l'execució del projecte que és la base d'un estudi que s'ha estès per al període 2005-2007.

3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ I MARC TEÒRIC

- Definició, autors i teories sobre la RSE⁷

La Comissió Europea (2001) defineix la Responsabilitat Social Corporativa o de l'Empresa — en endavant RSE — com el *concepte segons el qual les empreses integren, de forma voluntària, les dimensions social i medi ambiental en les seves operacions de negoci i en les seves interaccions amb els actors interns i externs de l'empresa (stakeholders o parts afectades)*. Un concepte tant vague com aquest ha permès que des del món empresarial s'hagi pogut qüestionar els esforços fonamentalment públics i de la societat civil per delimitar i aclarir el mateix concepte de RSE — recentment The Economist (2005) i des de la mateixa Acadèmia, Gray (2001).

Tot i així, existeix ja una abundosa literatura —Garriga i Melé (2004) per a un resum— que ens ajuda a interpretar las raons darrera d'actuacions de responsabilitat social tant allunyades del paradigma de *l'homo oeconomicus* neoclàssic present en els manuals de gestió d'empresa. Així, Davis (1960), amb la teoria del constitucionalisme corporatiu, argumenta que les empreses disposen d'un poder econòmic i polític, d'un poder d'ordenació social resultat del normal funcionament de les seves activitats mercantils que les fa susceptibles a dues equacions o principis socials a) tot poder duu implícit una responsabilitat — si es vol, una responsabilitat social; i b) l'ús irresponsable d'aquest poder comporta el risc de perdre'l.

Més endavant, el mateix Davis (1973), recorre a la idea de l'empresa ciutadana. Una visió de l'empresa contemporània que incorpora progressivament, de facto, algunes de las funcions o atribucions tradicionalment pròpies de l'estat. Un estat creixentment disminuït en la seva capacitat financera i d'actuació, sota el nou capitalisme globalitzat i desregulat de finals del segle XX.

⁷ En aquest apartat es preten introduir el concepte i els esforços acadèmics per tal comprendre l'abast i limitacions de la RSE. Una anàlisi contextualitzada de la RSE pot trobar-se més endavant en la primera de les publicacions aquí compendiades: *LA RSE. PORQUÉ, CÓMO Y HACIA DONDE*.

En el mateix sentit, Donaldson (1982) entén l'existència d'un contracte social implícit entre l'empresa i les societats en les que opera; i subratlla la importància del context sociocultural en la configuració d'aquesta mena de contracte. Un contracte únic i adaptat a les particularitats específiques de cada context.

Ackerman (1973) i Jones (1980), per la seva banda, aporten una interpretació molt més pragmàtica dels motius darrera l'actuació socialment responsable de les empreses. Per aquests autors, és la institucionalització de la RSE en el món empresarial la que delimita el nou marc d'actuació de les empreses. Així, és la progressiva interiorització d'aquest marc teòric sota un nou paradigma de gestió — com anys enrere fou l'orientació al client o les polítiques de qualitat total —, l'element determinant en l'acostament de les empreses cap a la RSE. Així, segons aquests autors, són els processos de gestió per davant dels principis ètics els que marquen la pauta en la incorporació de criteris de gestió empresarial responsable.

En una línia d'aproximació diferent Preston i Post (1981) posen l'accent en el caràcter públic de l'actuació de les empreses. La llei i els requeriments legals són tan importants com l'opinió pública en el moment de promoure que les empreses duguin a terme actuacions específiques al respecte. Les empreses, de la mateixa manera que els governs, es veuen immersos en processos públics per garantir la seva legitimitat. Allò que els autors denominen *secondary involvement* de l'empresa en la societat — essent el principal el de dur a terme la funció mercantil. És aquesta mateixa recerca de legitimitat la que segons Carrol (1979) està darrera de la incorporació per part de l'empresa de l'agenda de la RSE.

Per últim, Garriga i Melé (ibídem), classifiquen un conjunt de teories pròpiament normatives que, en la mateixa línia sostinguda per Lozano (2004), aporten un marc eminentment moral i valoratiu per a l'actuació responsable de l'empresa. Destaca fonamentalment la teoria dels stakeholders de Freeman (1984), el paradigma del desenvolupament sostenible elaborat d'una manera principal pel World Business Council for Sustainable Development (WBCSD, 2000) i finalment la implementació dels drets humans en el món empresarial impulsada des de la iniciativa de las Nacions Unides (1999), *UN Global Compact*.

- Pautes explicatives de la responsabilitat social a les Pimes⁸

Qualsevol intent per conèixer en quin grau i com les Pimes catalanes interioritzen el concepte de responsabilitat social passa per comprendre les pautes organitzatives, la cultura empresarial d'aquest col·lectiu d'empreses, així com les restriccions i pressions que el marc econòmic estableix sobre elles.

Si entenem que les pimes és un col·lectiu d'empreses molt heterogeni, de dimensió i pautes de funcionament molt diferent entre elles — de les majoritàries microempreses amb 0-2 treballadors fins a les mitjanes de més de 200 treballadors —, podem generalitzar que el gruix de les empreses segueixen les pautes organitzatives definides per Spence (1999) quan parla de les petites empreses — de menys de 50 treballadors y 5 M € de facturació:

Seguint Spence, es tractaria d'empreses amb poca o nul·la distinció entre els rols de gerència i propietat; amb tasques i funcions orientats bàsicament a la resolució de problemes quotidians; amb un pes força important de les relacions i comunicació de tipus informal i on les relacions interpersonals esdevenen cabdals (vegeu també Spence & Lozano, F., 2000). Empreses amb una elevada interrelació amb el seu entorn o comunitat — en les quals l'empresari sovint actua com a donant o activista social — i finalment, empreses fortament sotmeses a dinàmiques de mercat que vénen establertes per les grans empreses de les quals elles són, en molts casos, proveïdores (vegeu també Enderle, 2004).

Davant la disparitat de perfils i sectors d'empresa, alguns autors han apuntat la necessitat de conèixer les característiques de les diferents subcultures organitzatives en cada sector com un dels elements principals alhora de comprendre el grau d'implicació de l'empresa en la RSE (Spence, 1999; Vyakarnam et al, 1997). En qualsevol cas un element sobresurt: la necessitat de trobar eines diferenciades de les més formalitzades de les grans empreses per comprendre aquesta RSE de les pimes — aquí hi participen Spence & Lozano, F. (2000); Vyakarnam et al (1997); i particularment crític Holliday (1995), que defineix els estàndards de qualitat, gestió medi ambiental i social entre les pimes de *fraudulent*.

⁸ Els articles 2n i 3r de l'apartat següent introdueixen i emmarquen l'aproximació que les empreses, aquest cop pimes, fan cap a la RSE

Un altre element clau de la pime en tant que empresa responsable són els valors del propietari-gerent de l'empresa (Spence & Rutherford, 2003 i Spence, Schmidpeter, Habish, 2003); factor que esdevé fonamental en el cas de les pimes de dimensió més reduïda (Trevino, 1986; Quinn, 1997). Spence, Schmidpeter y Habish (2003) també assenyalen com a tret distintiu de les pimes la dependència que tenen en el seu funcionament de l'entramat de relacions interpersonals i l'interès d'invertir en *capital social* — des de la socioeconomia vegeu Granovetter (2000). El cultiu de les relacions de proximitat amb treballadors i entorn social permet, segons els autors, establir expectatives en les relacions socials i assegurar l'actuació col·lectiva via increment de la confiança i l'establiment de relacions de “seguretat” o mútua assistència amb proveïdors i fins i tot empreses competidores.

Per a Enderle (2004) és precisament aquesta lluita quotidiana per la supervivència en el mercat la que determina la necessitat de la pime d'enfortir la seva xarxa d'interdependències i col·laboracions en forma de xarxa. Per a Vyakarnam et al. (1997), les conseqüències d'aquesta implicació social de la pime es tradueixen en reputació, imatge de professionalitat, increments de confiança i lleialtat mútua. Elements tots ells que permeten garantir la retenció de treballadors, la millora de les relacions amb entitats financeres i, en definitiva, la sostenibilitat de l'empresa al llarg del temps.

4. METODOLOGIA DE TREBALL

- Aproximacions metodològiques emprades

L'elaboració dels materials que han permès l'elaboració d'aquesta tesi ha travessat diferents etapes i recull diferents aproximacions metodològiques.

Des de l'inici, diferents estudis de tipus qualitatiu han estat generats a partir de l'obtenció de dades primàries. En primer lloc⁹, s'ha utilitzat la metodologia del cas amb preguntes obertes fetes a empresaris i directius de pime que han desenvolupat actuacions de RSE. Aquest primer estudi ha permès construir les hipòtesis primeres sobre la RSE i el seu abast. Amb posterioritat, successivament s'han desenvolupat cinc *focus groups*: tres d'ells amb empresaris de pimes i dos amb dirigents sindicals amb el propòsit d'acotar el concepte i conèixer resistències i possibilitats per a la implantació efectiva de la RSE a l'empresa. Malgrat l'interès fonamental de la recerca ha estat l'anàlisi del discurs empresarial de la RSE, els dos focus groups realitzats amb treballadors ens ha permès ampliar l'espai de significacions del concepte i, sobretot, entendre millor la contrapart principal dels empresaris a l'hora de definir i posar en pràctica la seva RSE.

Juntament amb l'obtenció d'aquestes dades s'ha dut a terme una recerca documental a partir de fonts secundàries. En aquesta fase s'han cercat estudis i documents de referència per tal de copsar les iniciatives existents relacionades amb la RSE aplicada per les pimes. Finalment, a partir de les hipòtesis prèvies, s'ha perfeccionat el qüestionari obert realitzat sobre les quatre empreses del primer estudi i s'hi ha afegit un model d'indicadors de RSE creat amb les principals entitats sindicals i patronals de la petita i mitjana empresa. Aquest qüestionari, ara alhora qualitatiu i quantitatiu, ha estat implementat sobre quinze empreses.

Per a la primera fase de l'estudi, tenint en compte que es tractava d'un estudi pioner en el país per centrar-se en un segment poc conegut d'empreses: les pimes, i específicament sobre RSE, va partir d'una aproximació de

⁹ Vegeu l'article del punt 5.4 d'aquesta tesi per a un nou detall i justificació de la metodologia seguida.

Grounded Theory (Glaser&Strauss, 1967; Stern, 1995) particularment interessant per a primers estudis. Aquest enfocament metodològic s'exposa en el tercer dels articles que segueixen. Per a la part final de la recerca, referida al bastiment d'un model d'indicadors i a l'estudi de cas del procés de generació del discurs institucional de la RSE, s'ha optat per una metodologia d'Action Research (Greenwood& Levin, 1998; Reason&Bradbury, 2001) en la mesura en que la construcció de coneixement s'ha dut a terme alhora que l'investigador principal intervenia en el procés de gestació del coneixement. Els articles 4t i 5è del compendi de publicacions són una mostra de la seva aplicació.

- Seqüència de recerques desenvolupades

Per establir les hipòtesis inicials s'ha contrastat la literatura acadèmica més recent sobre pimes i RSE amb quatre anàlisis de cas de pimes catalanes desenvolupats amb el propòsit exclusiu de bastir unes hipòtesis inicials de conducta i comprensió del concepte. Aquest estudi inicial s'ha dut a terme mitjançant Grounded Theory (vegeu Glasser&Strauss, 1967) durant l'any 2005 i ha estat publicat al *Journal of Business Ethics* (vegeu Murillo&Lozano, 2006b). El propòsit específic d'aquesta anàlisi ha estat:

- a) conèixer les motivacions darrera unes determinades pràctiques socials i medi ambientals.
- b) analitzar la praxis concreta duta a terme en les quatre pimes
- c) observar com comunica l'empresa la seva actuació en RSE
- d) conèixer com avalua i rendibilitza aquesta pràctica
- e) trobar una definició de RSE que parteixi de les motivacions observades i, particularment, de la terminologia utilitzada per les empreses.

La selecció d'aquestes quatre empreses fou realitzada amb el suport de l'Àrea d'estudis de PIMEC, principal patronal de la Pime a Catalunya, a partir de la seva base de dades d'empreses premiades de RSE en els darrers vuit anys. La recerca de tipus qualitatiu es va dur a terme mitjançant entrevistes personals realitzades amb un qüestionari obert. En tots els casos es va dur a terme un

mínim d'una entrevista en profunditat amb el responsable de l'àrea encarregat de la posta en marxa de l'actuació de RSE i una altra amb el director general de l'empresa. L'anàlisi de les entrevistes es va acompanyar de la revisió documental pertinent.

Posteriorment, durant el 2006, s'ha buscat la generació de noves dades primàries a partir de la constitució de cinc *focus groups* amb grups de 7-10 empresaris i directius, d'una banda, i treballadors i delegats sindicals, de l'altra. L'objectiu d'aquestes dinàmiques de grup ha estat conèixer quatre eixos principals:

- a) què entenen directius i treballadors catalans per RSE i com afecta al funcionament de l'empresa
- b) quin consideren que és/pot ser el paper de l'administració pública en el seu impuls
- c) com es pot tangibilitzar o mesurar la RSE en les pimes
- d) quins exemples concrets coneixen d'una actuació empresarial responsable en la pime¹⁰

Igualment, durant el 2006 s'han treballat sobre dades secundàries. En concret ens ha interessat conèixer quines eines, iniciatives i documents de referència existien a escala mundial en el camp de la RSE i, particularment, les relacionades amb les Pimes. S'ha generat així una base de dades de 200 recursos electrònics de referència que ens ha permès conèixer millor, a banda de la literatura acadèmica existent, textos oficials, iniciatives públiques i privades i, en definitiva, com la societat civil, el teixit empresarial i els organismes públics defineixen la posta en marxa d'aquest nou paradigma de la RSE

La finalització al llarg d'aquest mateix 2006 d'un petit estudi comparatiu sobre polítiques a escala europea, polítiques públiques desenvolupades a nivell de la UE, a escala autonòmica i local, i amb la finalitat de promocionar la RSE entre les Pimes ens ha permès aprofundir en el coneixement de quins són els objectius i les plataformes amb les que l'administració pública operativitza i

¹⁰ Aquesta recerca pot ser consultada alhora com a informe i com a cas pedagògic a: http://www.esade.edu/research/socialinnovation/investigacion/proyectos/marc_catala

tangibilitza la RSE en aquest entramat d'empreses de petita dimensió. S'ha treballat aquí exclusivament sobre dades secundàries i el propòsit d'aquesta part de la recerca ha estat el d'apuntalar la nostra aproximació cap al coneixement de les pimes del territori.

Una cinquena etapa en el procés de coneixement ha passat per esbrinar quins són els elements considerats fonamentals de la RSE entre les pimes. Per dur a terme aquest estudi s'ha procedit a l'anàlisi dels principals indicadors de referència en matèria social i medi ambiental per a pimes. Després d'una primera selecció realitzada amb els criteris de solidesa acadèmica, notorietat, ús i adaptabilitat a les pimes, s'ha fet un *benchmarking* dels elements i indicadors clau per mesurar la RSE a escala mundial. Aquest estudi ha partit de la comparació efectiva dels models del *Global Reporting Initiative* (principal referent mundial), del REAP de Nacions Unides, del *Business in the Community* i SMEKey impulsats pel Govern Britànic, del *Social Venture Network*, una iniciativa de la societat civil nord-americana, i d'*IBASE*, un model promogut pel govern de Brasil. El resultat de la recerca ha permès saber què s'entén per RSE a escala mundial i, sobretot, com s'analitza aquesta RSE en el cas de les pimes. Aquesta etapa ha finalitzat amb la generació d'un model d'indicadors de RSE per a pimes en el qual han participat diferents organitzacions del territori¹¹.

Durant el 2007 s'han dut a terme quinze estudis més de cas de bones pràctiques de RSE a les pimes del territori. Per realitzar aquest estudi s'ha seguit un patró d'entrevistes similar al desenvolupat en la primera fase. Les qüestions a analitzar han estat:

- a) què entenen per RSE
- b) com i on la implementen
- c) perquè duen a terme aquest tipus de pràctiques
- d) com l'avaluen des del punt de vista del funcionament global de l'empresa

Juntament amb aquest qüestionari obert, l'empresa que ha participat en aquest estudi s'ha compromès a respondre el model d'indicadors realitzat en la fase anterior. Documentació que en ha permès obtenir dades concretes pel que

¹¹ Ens remetem novament als articles 4t i 5è per a un detall del procés seguit.

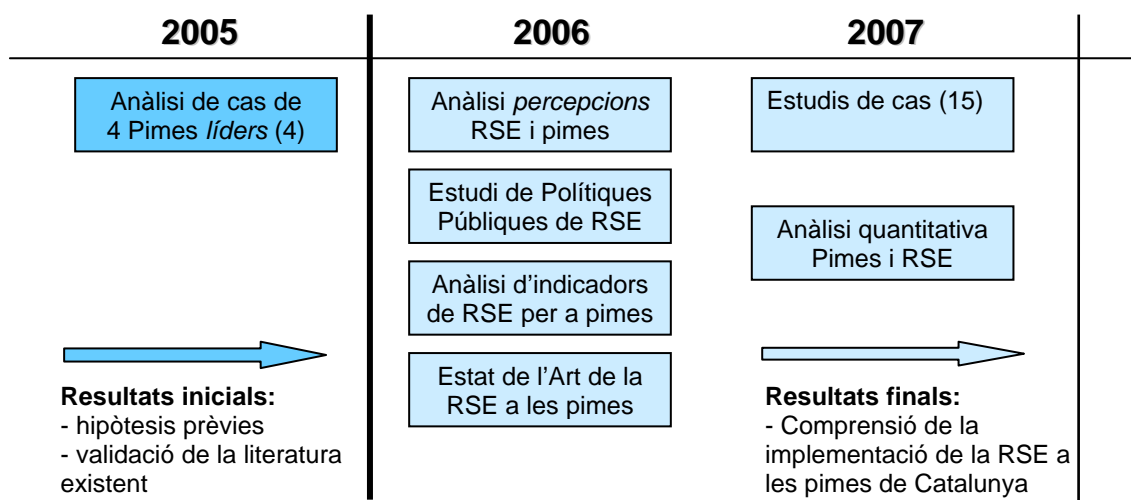
fa a l'actuació de l'empresa en matèria de drets humans, de relació amb els treballadors, d'actuació medi ambiental, de tracte als proveïdors, i de relació amb clients, comunitats local o competència. Un breu anàlisi d'aquest procés cal trobar-lo al darrer dels articles presents al següent apartat. Per una anàlisi detallada dels resultats cal anar a Murillo&Dinarès (2007).

PLA D'ACCIÓ			
DADES PRIMÀRIES	VALIDACIÓ HIPÒTESIS PRÈVIES (4 CASOS)	ANÀLISI DE PERCEPCIONS SOBRE RSE	REALITZACIÓ DE 15 CASOS DE BONES PRÀCTIQUES
DADES SECUNDÀRIES	ANÀLISI DE POLÍTIQUES PÚBLIQUES		ESTUDI D'INDICADORS DE RSE
TRACTAMENT ANALÍTIC	TRACTAMENT DE LES DADES OBTINGUDES EN ELS ESTUDIS DE CAS		

TAULA 1: Metodologia analitzada per línia de recerca

El següent quadre resumeix les línies anteriors i introdueix una temporalització de les etapes seguides:

Model d'estudi:

TAULA 2: Temporalització de l'estudi de la RSE en les pimes catalanes

5. PUBLICACIONS

A continuació segueixen les cinc publicacions que representen el contingut fonamental de la recerca aquí presentada. Els articles han estat ordenats no d'una manera cronològica, per ordre de redacció o publicació, sinó buscant una seqüència que en faciliti la comprensió i, particularment, que permeti respondre al propòsit d'aquest text: entendre quin és el discurs que fan les pimes de la RSE i quins són els seus condicionants.

El primer article, l'únic que no ha estat presentat a un congrés ni publicat (o pendent de publicació) en una revista acadèmica sinó en un manual titulat *Ética, Economía y Empresa* (Alcoberro, 2007) publicat per l'editorial Gedisa, pretén emmarcar què és la RSE, quins esforços s'han fet des de l'Acadèmia per donar explicació a la seva existència i quines són les tendències que cal subratllar en el discurs públic que actualment es fa de la RSE.

El que en un sentit genèric es fa per al conjunt d'empreses, bàsicament grans, en el primer dels articles, fa esment en el segon article a la percepció de la RSE des de la perspectiva de les petites i mitjanes empreses. Així, comptant ara amb una aproximació sociològica i emprant el concepte de capital social com a instrument, aquest article tracta d'explicar perquè empreses de dimensions reduïdes es veuen interessades a invertir en el seu marc de relacions i com el seu entorn s'encarrega de conduir i edificar un discurs (anomenat de RSE) sobre les seves actuacions específiques.

El tercer dels articles que segueixen (i de fet, el primer a ser publicat, el setembre de 2006) és una anàlisi qualitativa de quatre estudis de cas fets amb petites i mitjanes empreses catalanes que foreb durant els darrers anys

reconegudes per la seva RSE. A banda de comprendre l'univers semàntic dels principals directius d'aquestes quatre empreses, el material documental sobre el qual descansa aquest article ha permès bastir les recerques que, posteriorment, s'han traduït en la redacció de la resta d'articles.

Quart en ordre, l'article que segueix ofereix una perspectiva global del rol que juguen un conjunt d'organitzacions i administracions del territori en la generació d'un model de RSE per a pimes. Aquest cop, l'article assumeix la perspectiva de les organitzacions socials i empresarials que influeixen en la configuració del discurs de la responsabilitat social¹².

El darrer dels articles, recull dos tipus de resultats: d'una banda els que segueixen a l'aplicació d'un model d'indicadors de RSE en quinze pimes catalanes. Empreses que igualment han format part d'un estudi qualitatiu sobre la seva RSE. I, segonament, l'anàlisi sobre com es creen models de mesurament de la RSE aplicats a petites i mitjanes empreses. Cal resaltar en l'annex d'aquest article la definició explícita que administracions, patronals i sindicats fan de la RSE a partir d'un model d'indicadors pensats per a la seva aplicació en Pimes.

Finalment, deixar constància que els articles en anglès han estat prologats amb un resum redactat en català.

¹² Per completar la comprensió de la configuració del discurs públic a nivell estatal i el conjunt de percepcions creuades per part d'aquestes organitzacions cal citar el llibre, recentment publicat: *Tras la RSE* de Lozano, Albareda, Arenas. Barcelona: Granica (2007).